

ВІДГУК

опонента – доктора педагогічних наук, професора, професора кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Білавич Галини Василівни про дисертаційне дослідження Петренка Романа Івановича «Соціально-педагогічні умови розвитку освіти у пенітенціарних закладах України (II половина XX – початок XXI ст.)», подане на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки

Дослідження соціально-педагогічних умов розвитку освіти в пенітенціарних закладах України в II половині XX – на початку XXI ст. є вкрай актуальним у контексті реформування системи виконання покарань та гуманізації суспільства. Право на освіту має кожен громадянин України, що гарантовано Основним законом України (ст. 53 декларує її доступність та безоплатність, ст. 24 забезпечує право на освіту кожній людині на принципах рівності). За умов інтеграції України до європейського правового й освітнього простору, зростання уваги до прав людини особливого значення набуває забезпечення права на освіту осіб, які відбувають покарання.

Україна є повноправним учасником міжнародної спільноти, наша держава визнає загальноприйняті норми та принципи міжнародного права у сфері захисту прав людини, зокрема й щодо освіти засуджених осіб. Освіта в місцях позбавлення волі є не лише засобом ресоціалізації, а й важливим чинником зменшення рівня рецидивної злочинності.

Аналіз історичного досвіду дає змогу виявити ефективні підходи та уникнути попередніх помилок у формуванні сучасної пенітенціарної політики. З огляду на це виконане дослідження Петренка Романа Івановича є на часі.

Тема дослідження тісно пов'язана з науковими програмами, планами та темами, що визначають наукову діяльність кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Вона увійшла до плану науково-дослідницької роботи університету і була частиною комплексних наукових проблем «Українська освіта у контексті європейських інтеграційних процесів» (державний реєстраційний номер 0117U005400) та «Тенденції розвитку освіти в кризових умовах: історія, теорія і практика» (державний реєстраційний номер 0123U100619).

Тему дисертаційного дослідження затверджено вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 16 від 19 листопада 2020 р.), узгоджено у Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 1 від 02.02.2021 р.), а також уточнено вченою радою університету (протокол № 3 від 9 березня 2021 року).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації

Загальнодержавна потреба в ефективному освітньому процесі засуджених зумовлює актуальність проведеного дисертаційного дослідження, що обґрунтовує необхідність його глибокого аналізу в історичному контексті. Особливо важливо, що автор роботи Р. І. Петренко належить до кола науковців, які започатковують вивчення проблеми соціально-педагогічних умов розвитку освіти в пенітенціарних закладах України саме з урахуванням історичної динаміки.

Попри наявність інтересу до пенітенціарної педагогіки, вітчизняна наука (як у радянський період, так і за доби новітньої незалежності України) досі не має комплексного дослідження в цій галузі. З огляду на це представлену роботу необхідно розглядати як новаторську в українському науковому просторі.

Варто також підкреслити, що Р. І. Петренко демонструє глибоке знання предмета дослідження, поєднуючи теоретичний аналіз із практичним досвідом роботи у Державній установі «Дрогобицька виправна колонія № 40». Ця обставина дала йому змогу суттєво розширити джерельну базу дослідження, глибоко відобразити соціально-педагогічні умови розвитку освіти в пенітенціарних закладах України.

Позитивної оцінки заслуговує аналіз стану наукової дослідженості проблеми. Автор визначив два основні історіографічні періоди розвитку освіти у пенітенціарній системі України: 1950 – поч. 1990-х рр. (освіта як засіб ідеологічного перевиховання, з обмеженими освітніми можливостями, деяка динаміка педагогічних ідей у працях авторів: від декларацій про корисність загальної і професійної освіти для виправлення засуджених до занурення в питання методики освітньої та виховної роботи із засудженими, пошуку шляхів до індивідуалізації навчального процесу), 1990-ті – поч. ХХІ ст. (акцент на реалізації прав засуджених на освіту, зростання ролі громадських організацій, медійної і наукової зацікавленості проблемами реформування пенітенціарної системи України, пошуку шляхів поліпшення соціально-педагогічних умов розвитку освіти в пенітенціарних закладах України тощо).

Виконане дослідження є новаторським у вимірі міждисциплінарного осмислення наукової проблеми, що охоплює не лише освітню політику, пенітенціарну педагогіку, а й правознавство, психологію, соціокультурні й організаційно-педагогічні чинники.

Уточнено базові поняття дослідження («освіта», «навчання», «освіта засуджених осіб», «соціально-педагогічні умови», «пенітенціарна система», «пенітенціарна педагогіка»), запропоновано власні уточнення й трактування частини цих понять (освіта – гарантований і регульований державою та/або уповноваженими суб'єктами різнорівневий процес формування інтелектуального, професійного і соціального потенціалу особистості, її підготовки до активної участі в суспільному житті шляхом формування системи особистісно та соціально значущих компетентностей; освіту

засуджених осіб визначено у двох вимірах: юридичному й соціально-педагогічному).

Під поняттям «соціально-педагогічні умови освіти засуджених і ув'язнених» дисертант розуміє сукупність правових, педагогічних, психологічних, соціальних, адміністративно-організаційних чинників, які створюють сприятливе освітнє середовище у місцях позбавлення волі з метою розвитку інтелектуальних, професійних, соціальних здатностей особистості, її ресоціалізації та успішної інтеграції в суспільство після звільнення.

Цінним є те, що автор з'ясував етапи трансформації системи загальної середньої освіти у ВТК і колонії/УВП: від ліквідації неписьменності до введення обов'язкової восьмирічної та пізніше повної середньої освіти, відстежив після 1991 р. поступовий занепад освітньої мережі внаслідок економічних труднощів та реформ, проаналізував розвиток професійної освіти впродовж досліджуваного періоду (у радянській Україні – як основний засіб перевиховання й практичної підготовки кадрів, у незалежній Україні – поступове відновлення професійного навчання з опорою на законодавчі ініціативи, громадські фонди та міжнародні партнерства).

Р. І. Петренко показав динаміку доступу до вищої освіти за досліджуваного періоду: в Україні радянської доби повна відсутність доступу до неї, у незалежній Україні – з 2000-х рр. поступове впровадження заочної та дистанційної форм навчання, попри численні обмеження (технічні, правові, мотиваційні). Це дає підстави стверджувати, що здобувач підійшов до висвітлення наукової проблеми цілісно.

На увагу заслуговують виявлені ключові проблеми освітнього процесу засуджених та окреслено перспективи реформування пенітенціарної освіти. Визначені автором вісім пунктів, що стосуються перспективних завдань розвитку соціально-педагогічних умов здобуття освіти засудженими й ув'язненими, проєктують на необхідність оновлення змісту освіти, інституційної підтримки, розвитку дистанційної форми навчання, зростання ролі громадських ініціатив, а підготовка засуджених до продовження освіти після звільнення трактовано як стратегічне завдання.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Основні теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на 5 міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Зміст анотацій, які подані українською та англійською мовами, висвітлюють найбільш істотні аспекти дослідницької роботи та основні її положення. Для розв'язання поставлених у дисертаційному дослідженні завдань автор використав комплекс методів науково-дослідницької роботи: історико-логічний, статистичний та контент-аналіз законодавчих актів, статистичних звітів, відомостей про діяльність освітніх закладів при УВП і СІЗО в Україні, які розкривають соціально-педагогічні умови розвитку освіти засуджених і ув'язнених; історико-генетичний, який використано задля послідовного розкриття становлення і розвитку соціально-педагогічних умов

освіти засуджених у пенітенціарній системі України (II половина XX – початок XXI ст.); історико-порівняльний – для зіставлення, з'ясування спільних і відмінних характеристик освіти засуджених у пенітенціарній системі України впродовж різних історичних періодів та етапів; історико-системний – для аналізу особливостей діяльності системи освітніх установ для засуджених у II половині XX – на початку XXI ст.; періодизаційного конструювання – для виокремлення періодів та етапів історичного розвитку соціально-педагогічних умов освіти засуджених у пенітенціарній системі України впродовж другої половини XX – початку XXI ст.; прогностичний, що уможливив з'ясування перспектив вдосконалення соціально-педагогічних умов освіти засуджених та ув'язнених.

Усе це дало змогу Р. І. Петренку цілісно, комплексно розв'язати дослідницькі завдання.

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних позицій, аналізом п'ятих груп науково-педагогічних джерел, а також комплексом нормативно-правової документації. Зазначене вище уможливлює стверджувати, що наукові положення, висновки і рекомендації дисертаційного дослідження Р. І. Петренка є достатньо обґрунтовані й достовірні.

Значення для науки і практики здобутих автором результатів, рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації

Дисертаційна робота Романа Івановича Петренка містить нові, раніше не захищені наукові положення.

Автор визначив і схарактеризував соціально-педагогічні умови організації загальноосвітнього навчання, професійно-технічної підготовки та вищої освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарних закладах України другої половини XX – початку XXI ст.; систематизував та узагальнив змістові аспекти й педагогічний інструментарій здобуття освіти засудженими протягом досліджуваного періоду; уточнив поняттєво-категорійний апарат; розробив та запропонував періодизацію історичного розвитку соціально-педагогічних умов освіти засуджених у пенітенціарній системі України впродовж другої половини XX – початку XXI ст., у межах якої виокремлено два періоди, кожен з яких поділено на низку етапів.

Подальшого розвитку набули положення та висновки щодо актуальності реалізації права на освіту засудженими та ув'язненими у пенітенціарних закладах України.

Дисертант обґрунтував перспективи вдосконалення соціально-педагогічних умов освіти засуджених та ув'язнених; до наукового обігу ввів маловідомі документальні джерела, що відображають процесуальні та фактологічні аспекти історичного розвитку соціально-педагогічних умов освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарній системі України (положення про виправно-трудова табори, професійно-технічне навчання засуджених і ув'язнених, статистичні матеріали Міністерства юстиції України, інформаційні матеріали Державної кримінально-виконавчої служби України,

звіти керівників навчальних центрів при УВП, повідомлення засобів масової інформації про освітні ініціативи в УВП, результати соціологічних досліджень тощо).

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів не тільки для вдосконалення сучасної системи освіти у виправних установах, а й законодавчої бази щодо організації освітнього процесу в пенітенціарних закладах України. Зокрема, висновки і рекомендації можуть бути застосовані в підготовці педагогічного персоналу, розробці навчальних програм, нормативних документів, а також у реалізації програм ресоціалізації засуджених. Досвід минулого є цінним джерелом для розбудови гуманної, ефективної та адаптивної пенітенціарної освіти, що відповідає сучасним викликам і стандартам. Важливо, що результати дослідження впроваджено в діяльність Державної установи «Дрогобицька виправна колонія № 40» шляхом виступів на педагогічних радах навчального центру, що функціонує при установі, з рекомендаціями щодо вдосконалення освітнього процесу. Їх доцільно використовувати в процесі розробки навчально-методичних рекомендацій для майбутніх фахівців-пенітенціаріїв, для організації науково-дослідницьких пошуків з порушеної проблематики.

Аналіз тексту дисертації Петренка Романа Івановича, його наукових публікацій дає підстави для висновку про наукову зрілість здобувача. Виконане дослідження окреслює нові перспективи для майбутніх дослідників: вивчення історичного досвіду трансформації соціально-педагогічних умов освіти засуджених і ув'язнених у пенітенціарних системах закордоння, розробку індивідуальних освітніх програм загальноосвітньої і професійного спрямування; дослідження досвіду й перспектив упровадження неформальної та інформальної освіти засуджених і ув'язнених.

Оцінка структури та змісту дисертації, її завершеності загалом

Обґрунтованою й логічною є структура дисертації, презентована анотацією, вступом, двома розділами, поділеними на 6 підрозділів, з висновками до кожного, висновками до дисертації, списком використаних джерел (268 найменувань), 6 додатками, що за змістом, логікою і стилем викладу матеріалу відповідає чинним вимогам до дисертаційних досліджень на здобуття ступеня доктора філософії.

Загалом виконане дослідження є трудомісткою працею, результатом продуктивної наукової діяльності, що претендує на високу оцінку.

Аналіз тексту дисертації свідчить про відсутність порушення автором вимог академічної доброчесності за результатами перевірки дисертаційної роботи та опублікованих праць.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях

Результати дослідження висвітлено в 7 публікаціях (5 – одноосібних): 3 – у наукових фахових виданнях України, 4 – апробаційного характеру. Усі публікації дисертанта в контексті досліджуваної проблеми і відповідають

основним результатам, узагальненням та висновкам, репрезентованим у поданому до захисту дисертаційному дослідженні.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Петренка Романа Івановича, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. У дисертації зазначено про практичну значущість здобутих результатів у діяльності Державної установи «Дрогобицька виправна колонія № 40» шляхом виступів на педагогічних радах навчального центру, що функціонує при установі, з рекомендаціями щодо удосконалення освітнього процесу, однак це положення не підкріплено відповідними довідками чи офіційними документами, які б засвідчували впровадження наукових напрацювань у діяльність освітніх або пенітенціарних установ.

2. Вважаємо, що зміст дисертації ще більше збагатився, якби Р. І. Петренко ширше проілюстрував соціально-педагогічні умови розвитку освіти засуджених радянської доби, змістивши фокус наукової уваги з установ, розташованих у Марійській АРСР, а також Новгородщині, Кемеровщині, Орловщині, Сахаліні РРФСР тощо, що виходить поза територіальні межі наукового пошуку, на вітчизняні виправні заклади.

Це ж стосується й російськомовних джерел цього періоду. Авторів вартувало більш критично підходити до здійснення наукового пошуку, переосмислити традиційні концепції, що були сформовані в умовах колоніальної та постколоніальної залежності. На нашу думку, доцільно було обмежитися аналізом найбільш вартісних праць російських дослідників, натомість ширше залучити здобутки сучасних вітчизняних авторів і зарубіжних дослідників, які об'єктивно висвітлюють розвиток освіти в пенітенціарних закладах України 50 – 80-х рр. ХХ ст.

3. На деякі тези автора в підр. 2.1 не вказано джерело («Скажімо, відповідно до останнього документа, керівник закладу освіти мав забезпечити: дотримання стандартів освіти під час навчання засуджених; співпрацю з бібліотекою колонії чи слідчого ізолятора; дотримання академічної доброчесності в закладі освіти та прав учасників освітнього процесу» (не знайдено джерело) (с. 114); «Персоналові сучасних освітніх закладів при вітчизняних установах виконання покарань необхідно розв'язувати такі ж завдання з організації і проведення навчально-виховного процесу, що й для шкіл на волі. Одне з них – виховувати високоморальне, національно свідоме молоде покоління, спадкоємців і продовжувачів прогресивних національних традицій» (не знайдено джерело) (с. 115).

4. Текст роботи (особливо 2 розділ) перевантажений статистичними даними, що утруднює сприйняття текстового матеріалу. На нашу думку, необхідно було б подати окремий статистичний матеріал через рисунки (у формі діаграм), таблиць узагальнювального характеру, винісши їх у додатки що дало змогу більш виразно представити освіту засуджених за досліджуваного періоду.

5. Здобувачеві вартувало б вказати джерела до додатків, а також назвати їх більш коректно (наприклад, додаток Є – така літера не використовується).

6. Текст роботи ще більше виграв, якби автор висвітлив, де здобувають освіту засуджені в Дрогобицькій виправній колонії № 40, як, скажімо, це розлого подано на прикладі Полтавського навчального центру. Утім, цей аспект може стати предметом окремого наукового пошуку.

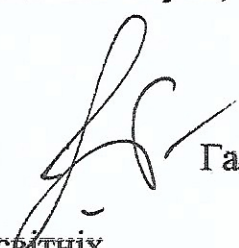
Висновок

Дисертаційне дослідження Петренка Романа Івановича «Соціально-педагогічні умови розвитку освіти у пенітенціарних закладах України (II половина XX – початок XXI ст.)» є самостійним та завершеним, має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки і практики. Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає всім чинним вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор Петренко Роман Іванович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 Освіта, педагогіка.

Опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри початкової освіти та освітніх
інновацій

Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

Галина БІЛАВИЧ

ПІДПИС	<i>Білавіч Г.</i>
ЗАСВІДЧУЮ	
Начальник відділу кадрів	
<i>СВІДЧУ</i>	Орест СМІШКО
« 20 »	07 20 25 р.